

Фалеристичні пам'ятки українського підпілля від УВО до ОУН

Степан Пахолко (Львів)
Олександр Мельник (Київ)

Творення українського націоналістичного підпілля УВО-ОУН розпочалося на Західно-українських землях на початку 20-х років, відразу після поразки в українсько-польській та більшовицькій війні. Хоча воєнні дії закінчилися, але український народ не погодився з воєнною поразкою й продовжував боротьбу з окупантами іншими засобами. На Великій Україні не припинявся протибільшовицький повстанський рух, а на Західній Україні, окупованій поляками, була крайня необхідність продовжувати збройну боротьбу, яка була викликом терором польської адміністрації проти українського населення Галичини. Відразу по окупації Галичини в 1919—1923 рр. поляки провели масові арешти та інтернування понад 100.000 українців, з яких тільки в одному таборі в Бересті померло 27.000!. Були скасовані всі українські кафедри у львівському університеті, не допущено українських студентів до вищих навчальних закладів Польщі, почалася масова акція знищення українських шкіл, та української кооперації, тисячі українських урядовців не були допущені до державної служби. Українським селянам було заборонено

купувати землю, почалася масове заселення Галичини польськими військовими та цивільними колоністами.

Разом з тим почалося закриття, нищення та полонізація українських церков, насаджування польських шкіл, товариств та установ.

Професор львівського університету, а пізніше міністр віровизнання і освіти С. Грабський публічно заявив, що до 25 років не буде в Східній Галичині українців!

Ось як згадує один із засновників підпільного руху УВО-ОУН на Галичині,

Рис. 2

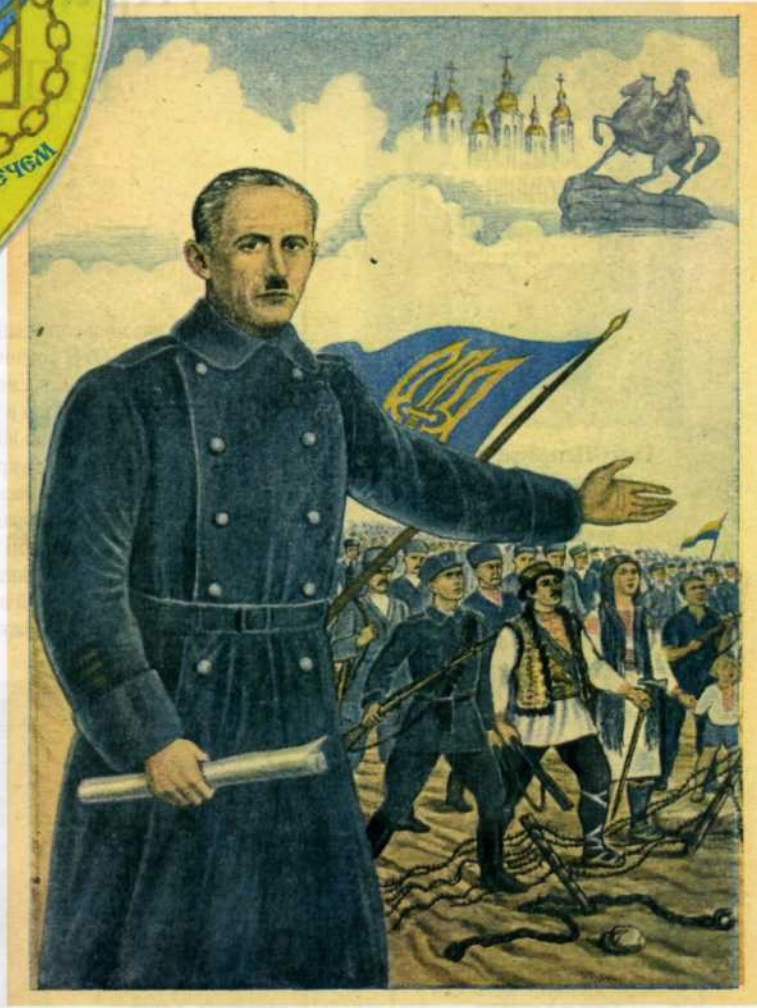

Рис. 5

Рис. 3

Рис. 6

Рис. 7

Рис. 8

Рис. 9

Рис. 10

Рис. 11

Рис. 12, а

Рис. 12, б

Рис. 12, в

Рис. 12, г

Рис. 13

Рис. 14

Рис. 15

Рис. 16

Рис. 17

Рис. 18

Г Е Р Б ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Від Проводу ОУН:

1. Подасмо до відома членству ОУН, що з надісланих проєктів відзнаки-герба ОУН прийнято проєкт, поданий проф. Р. Лісовським*.
2. Прийнятий Герб ОУН буде вживаний як відзнака для членів ОУН, на прапорі, печатках, фірмових блякетках, на обкладинці офіційного органу ОУН тощо, отже, всюди там, де йде про офіційний виступ ОУН назовні.

Січень-лютий 1932 року

Рис. 4

Володимир Мартинець: «На ґрунті всіх цих антиукраїнських заходів у «вільній Польщі» коріниться генеза повстання та діяльності підпільної «Української Військової Організації» (УВО), творцем і керівником, так само як і Січових Стрільців, був полк. Євген Коновалець. УВО мала продовжувати до слушного часу збройними засобами і, втримуючи на українських землях постійне кипіння, унеможлилювати закріплення на них ворожого стану посідання» (рис. 1) [1].

Про роль та вплив національної символіки маємо яскраве свідчення Володимира Мартинця: «Вранці 1 листопада 1924 року всі в'язні вийшли на прохід (прогулка політичних в'язнів на подвір'ї тюрми «Бригідки» у Львові, авт.) з національними відзнаками. Сторожі намагалися їх зняти, та ніхто їх не слухав, шобільше – полк. Мельник виголосив до в'язнів коротку святочну промову, в'язні відспівали пісні й відійшли до камер. По обіді на всіх трьох турах проходу в'язні були з відзнаками і співали пісень.

У тюрмних обставинах це було невиданим явищем. Тюремна адміністрація залярмувала поліцаїв і дозорців з Баторого (тюрма в м. Львові, авт.) і Бригідок. Прийшло близько 50 поліцаїв на чолі з комісаром поліції та президентом суду Гавелем... Вимагають припинити співи та зняти відзнаки. Ніхто не слухає. Тоді стягають усіх з проходу й ведуть перед вартівню, де

повторюють наказ зняти відзнаки. І тепер ніхто не виконує. Тоді президент Гавель звертається до полковника Мельника, заявляючи, що він буде відповідальний за те, що зараз станеться. Останній відповів, що сьогодні наше національне свято й увечері ми самі знімемо відзнаки. Тоді Гавель передає владу в руки комісара поліції. Цей наказав поліціантам надіти багнети й оточити в'язнів. Комісар звернувся до полковника Мельника, що стояв на правому крилі відділу в'язнів з домаганням зняти відзнаки, загрозивши, що інакше полетять кров. Полковник Мельник поглянув на ряд в'язнів і відповів: «На нас ваших багнетів забагато, але на ідею Першого Листопада – замало!» І подивився на в'язнів, як вони сприймають його слова. Ці стояли поважні й мовчазні. Поляки зникли. Мовчанка. По хвилі Гавель викликав комісара поліції на подвір'я і шось з ним говорив, після чого комісар вернувся і відкликав поліцейний відділ» [2].

Цей невеличкий уривок – яскрава ілюстрація великої пошани та значення, яке надавалось українськими націоналістами культу національних відзнак та наглядно показує яку роль та вагу мали національні символи в українському суспільстві 20–30 роках ХХ ст.

Можна припустити, що серед національних відзнак на грудях українських політичних в'язнів була й відзнака Легії Українських Націоналістів**, яку так описав

один із засновників УВО -ОУН Зеновій Книш: «Вживались у Легії Українських Націоналістів членські відзнаки у формі шита в українських барвах, з державним тризубом. Шит охоплював колом ланцюг, як символ соборності. З під шита виднілось руків'я меча, що перехрещував шит. На шиті напис: «Думка думкою, меч-мечем».

Відзнака поки що не віднайдена, але натомість відома відзнака зображення якої відповідає опису за виключенням напису: «Думка думкою, меч-мечем».

З огляду на це можна припустити, що відзнака Легії Українських Націоналістів стала прототипом при творенні відзнаки Української Військової Організації (рис. 2).

Власні національні відзнаки на початку 20-х років ХХ ст. мали багато українських організацій на Західній Україні, що діяли офіційно, згідно дозволу Міністерства внутрішніх справ Польщі та мали право на носіння відзнак, вживання національного прапора та гімну тільки під час проведення своїх заходів. До таких організацій належали товариства «Січ», «Сокіл», «Пласт», «Просвіта», «КЛК» (Карпатський лещатарський клуб), протиалкогольне товариство «Відродження», «Рідна школа», «Сільський господар», «Маслосоюз», спортивне товариство «Україна», та ряд інших громадських організацій.

У Легію входила студентська організація в Празі «Українська Національна Молодь», заснована у жовтні 1922 р., що ставила своїм завданням «об'єднати українське студентство на думці про державну незалежність України». Видавала неперіодичний журнал «Національна Думка». Мала 14 філій серед студентства у еміграції.

Та незважаючи на це польська окупаційна адміністрація при найменшій нагоді забороняла їх носити, без будь якої аргументації зривала їх з одягу, забороняла вживання національного прапора та гімну.

Усі ці легальні організації були надзвичайно «небезпечними» для польської влади, бо їхня діяльність була офіційно дозволена і була спрямована на виховання та формування свідомого, патріотичного, сильного духом та тілом громадянина майбутньої незалежної України. Нелегальна, підпільна «УВО» (Українська Військова Організація) та «ОУН» (Організація Українських Націоналістів), була менш небезпечною для Польщі, бо вела свою політичну діяльність поза законами Польщі, але мала величезний вплив, авторитет та підтримку всього населення Західної України.

Тому носіння українських відзнак членами «УВО» та «ОУН» викликало особливу люту та жорстокі заходи польської влади. Українські часописи 20–40 років минулого століття рясніють повідомленнями про судові процеси, арешти штрафи, за носіння українських відзнак не тільки членами «УВО-ОУН», а й членами легітимних українських організацій. Польська адміністрація не тільки забороняла та нищила українські символи, але і цинічно

* Роберт Лісовський (1893–1982), народився у м. Запоріжжя, вчився у Київській студії О. Мурашка, Українській академії мистецтв у М. Бойчука та Г. Нарбука, потім закінчив Берлінську академію мистецтв. Професор Української студії пластичного мистецтва у Празі (1929–1945). Після Другої світової війни жив в Італії, Великій Британії, Швейцарії. Уславився як графік, ілюстратор українських поетичних збірок, автор прикладної графіки. Помер у Женеві (Швейцарія).

** Легія Українських Націоналістів – ідеологічна організація, що діяла в 1925–1929 рр. в Подєбрадах, боролась за послаблення більшовицьких впливів серед української еміграції, підготовляла підґрунтя для створення ОУН. Очоловав Легію М. Сціборський. Видавала журнал «Державна Нація» (1927).

дезінформувала громадськість про сутність українських символів.

Ось як про один такий випадок інформувала українська газета "Народна Рада" у 1920 р. під рубрикою "Гієни виють": "Gazeta Wieszona" з 24 с. м. подала своїм читачам на вечір ось таку сенсацію п. з: «Галичина центр українського більшовицького руху» — «Вся Галичина залита більшовицькими агітаторами, якими є українські політики. Бо всі вони без віймів змагають до прилучення Галичини до України, а wraz із нею до більшовицької Росії. Волюють большевиків ніж Поляків... Січові Стрільці борються wraz із большевиками проти Польщі, а їх відзнакою емблема, що зображує на большевицькій зорі дві руки з серпом у дружному потиску. На горішніх краях зорі букви "С.У.С." [3].

Скільки цинізму, брехні, перекручування історії! Відзнака "С.У.С." видана заходами адвоката Кирила Трильовського ще у 1913 р., як символ Українського Січового Союзу. Цю відзнаку у 1914 р. використав Український Січовий Союз при формуванні першої української військової формації — Українських Січових Стрільців (рис. 3). Не хотіли чи не вміли поляки рахувати до восьми, бо саме стільки променів мав давній український символ, що символізував вісім етнічних земель України: Волинь, Буковину, Галичину, Поділля, Слобожанщину, Полісся, Таврію, Крим! А в 1913 р. не існувало не тільки більшовицької п'ятикутної зірки, а і самої Польщі!

Питання про творення організаційної емблеми, гімну та прапора для членів УВО — ОУН постало відразу після створення на початку 1929 р. внаслідок об'єднання кількох націоналістичних організацій на Першому конгресі українських націоналістів у Відні.

Цікаво, що при розробці свого проекту української націоналістичної організації під назвою «Ліга розбудови нації» (назва одного з проектів організації) її автор Д. Андрієвський запропонував і проект емблеми, де увів у композицію вертикально спрямований меч — «За свою відзнаку Ліга має Тризуб, зложений з ліри в формі волових рогів і сторч поставленого меча. Літери Л, Р, і Н відповідно розположені, доповнюють цілість. Рисунок її синій, а тло золоте» [5].

У офіційному органі Проводу ОУН — журналі «Розбудова Нації» (ч. 6—7 за 1929 р.) було оголошено конкурс на прапор, гімн та відзнаку для членів ОУН. А в 1932 р. вже було опубліковано рішення Проводу про затвердження емблеми ОУН (рис. 4), що вживалася як відзнака для членів ОУН, на прапорі, печатках, фірмових бланках, листівках (рис. 5), грошових знаках підпілля — «бофонах», (рис. 6) на обкладинках офіційного органу ОУН та ін.

Затвердженою емблемою (гербом) ОУН став стилізований золотий тризуб, у якого середній елемент у формі двосічного меча. За ним закріпилася назва «націоналістичний тризуб». Цей знак поміщено на шиті білого із

золотою смужкою по краю шита (рис. 7). 3 часом емблема зазнала незначних допрацювань, зокрема колір шита був вдало замінений з білого на синій (рис. 8).

Досить часто використовувався лише тризуб з мечем без шита (рис. 9—11). Наприклад, на обкладинці журналу «Розбудова нації», починаючи з числа за січень-лютий 1932 р. і до останнього числа у 1934 р. містився тризуб без шита. Автор емблеми був Роберт Лісовський*.

Масово вживалась відзнака членами та симпатиками ОУН у традиційному виконанні — на геральдичному шиті синьої барви (рис. 12—16).

За невідтвердженими даними для членів ОУН, які прийняли присягу вживалась відзнака з малиновим обідком по контуру шитка (рис. 17).

Відома також відзнака, яка належала зв'язковому, охоронцю та ад'ютанту полковника Андрія Мельника п. Михайлу Мамусу (рис. 18).

Носіння офіційної відзнаки ОУН та вживання прапора було неможливе на Західній Україні через її нелегальне становище, проте відзнака ОУН разом з прапором вільно функціонувала на теренах Карпатської України, як прапор парамілітарної організації «Карпатська Січ» у 1928—39 рр. (рис. 19, 20) У підпільних умовах, в яких довгі роки діяла ОУН, використовувати прилюдно та навіть зберігати відзнаки та прапор було складно і небезпечно.

Відзнаки ОУН вільно функціонували також в багатьох країнах Західної Європи (рис. 21, 22) де були осередки організації, наприклад в Німеччині (рис. 23)

Вживалась також символіка Організації Українських Націоналістів і на різноманітних відзнаках, медалях, пам'ятних нагородах: для політичних в'язнів (рис. 24), учасників з'їзду членів УГС (Української Стрільської Громади), ОУК (Організації Українських Комбатантів), МУН (Молодих Українських Націоналістів), УНС (Українського Національного Союзу) в Канаді у 1937р. (рис. 25), на ювілейній відзначі до 10-річчя ОДВУ (Організація Державного Відродження України) 1939 р. (рис. 26), та значку делегата (рис. 27).

Відзнака Організації Українських Націоналістів вживалась і на військових одностроях Легіону полковника Романа Сушка в 1939 р. (рис. 28, 29) та саморобних, перероблених з гімназійних відзнак кокардах Української Повстанської Армії (рис. 30).

Після відновлення діяльності та легалізації структур в Україні ОУН провела свій перший в Україні, а взагалі XII Великий збір українських націоналістів, де прийняла серед іншого Статут ОУН, що 24 вересня 1993 р. був зареєстрований Міністерством юстиції України. Статут у пункті 1.5 визначав: «ОУН використовує власну символіку: прапор, вимпели, емблеми тощо, які є її символами і відмітними знаками, затверджені Проводом ОУН та зареєстровані у порядку передбаченому чинним

законодавством України» [6].

Тоді ж у Мініюсті зареєстровано емблема та прапор ОУН. Емблема традиційна з 1932 р., але вміщена на шит синьої барви, що обведений золотою смужкою по периметру.

Символіку ОУН використовують з певними відмінами і поєднанням з іншими символами, або й без них, у своїх емблемах українські ідеологічно споріднені організації в діаспорі та в Україні.

На початку 70-х років XX ст. в діаспорі було спроектовано декілька проектів пам'ятних хрестів, які ймовірно не були виготовлені (рис. 31, 32).

Поки що не реалізований проект нагороди ОУН, автором якого є член ОУН, директор бібліотеки ім. О. Ольжича Олександр Кучерук (рис. 33).

До святкування 100-річчя з дня народження засновника та провідника ОУН полковника Євгена Коновальця, членом Проводу ОУН в м. Львові Степаном Пахолком була спроектована та власноруч виготовлена невелика кількість пам'ятних медалей для філії Львівського історичного музею в с. Зашків, в якому збереглася родинна оселя Коновальців. На медалі напис: «Бо тільки меч, а не слова здобуде наші права». Гасло запозичене з напису на бофони УПА за 1948 р. (рис. 34, 35).

Українські національні символи та відзнаки — німі свідки нашого славного, героїчного та трагічного минулого, з честю виконали свій обов'язок перед Україною, були невід'ємною частиною національно-визвольної боротьби, та стали символами поваги до нашої історії, символами честі та віри у краще майбутнє українського народу.

Список літератури:

1. **Мартинець В.** Українське підпілля. Частина перша. Від УВО до ОУН, спогади і матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму. — 1949 р. ст. 151
2. **Мельник А.** Спогади та документи. Фондація ім. О. Ольжича. — К., 1995. — С. 272—273.
3. **Гієни виють** // "Народна Рада", 1920 р., 25 лютого, ч. 21.
4. **Книш З.** Становлення ОУН. — К., вид-во ім. О. Теліги, 1994. — ст. 28—29.
5. **Кучерук О.** Символіка Організації Українських Націоналістів // Нумізматика і Фалеристика. — 2008. — № 1. — С. 22—27.
6. **Статут Організації Українських Націоналістів.** — К., 1993. — С. 1 (машинопис).

Рис. 19

Рис. 20

Рис. 21

Рис. 22

Рис. 23

Рис. 24

Рис. 25

Рис. 27

Рис. 28

Рис. 26

Рис. 29

Рис. 30

Рис. 34

Рис. 35

Рис. 31

Рис. 32

Рис. 33

Шостий Президент УНР в екзилі
Провідник ОУН Микола Плавюк
та автор створення Меморіальної
кімнати полковника Андрія Мельника
старший науковий працівник
Дрогобицького краєзнавчого музею
«Верховина», член ОУН Марія
Головкевич в день відкриття пам'ятної
дошки четвертому Президентові УНР
в екзилі Степанові Витвицькому в м.
Дрогобичі 24 серпня 2004 р.